

פרק שלישי

שׁוֹיִן עֵרֶף הָאָדָם

”וְאוֹלֵי יְבוּא יוֹם וְנִהְפָּךְ שְׂוִים...”

עילי בוטנר

שווים

עילי בוטנר

אתה לבן אני שחור,
אני חשוך אתה באור
שמחמם כמו אמא,
ושדואג לך.

אתה קטן אני גדול
אני רוצה אתה יכול
לרקוד, לצעוד קדימה.
להיות שלם בין אנשים.

פזמון:

ואולי יבוא יום ונהפוך שווים
אתה תהיה לי נחל ואני לך ימים
ונזרום ביחד עד אין סוף
שנייה לפני שקו החוף מגיע
שנייה לפני שקו החוף מגיע

אני בוכה אתה צועק
אני טועה אתה צודק
זאת הצגה שלנו,
ואין קהל ואין במה.

אולי נשב ננוח,
אתה, אתה.
אני, אני.
וגם תחלוף הרוח,
ויעברו כל השנים.

ואולי יבוא יום...

א. אילו סוגי הבדלים בין בני-אדם מוצגים בשיר? האם השיר מבקש לבטל הבדלים אלו? הסבירו.

ב. "כיצד אתם מבינים את התקווה המובעת בשיר "להיות שלם בין אנשים"?

ג. קראו במרשתת על הרקע לכתיבת השיר. מה הוא מוסיף להבנתו?

שוויון ערך האדם

במשנה שלמדנו בפרק הראשון, אחד הנימוקים המוסריים לבריאת האדם יחידי ובצלם אלוהים הוא:

כַּפְּנֵי שְׁלֹם הַבְּרִיּוֹת, שְׁלֹא יֵאמַר אָדָם לְחֵבְרוֹ: אֲבָא גְדוֹל מֵאַבְרָהָם. (סנהדרין, ד, ה)

לפי המשנה, האדם נברא יחיד, בצלם אלוהים, כדי ללמדנו שכולנו בני אב אחד - האדם הראשון. מכאן שאין אדם הרשאי לטעון לעליונות מהותית על אדם אחר על סמך הנתונים האישיים שלו (צבע עור, השכלה, יופי, ייחוס משפחתי, עושר ונכסים, כישרונות מיוחדים וכיוצא באלה). על פי אותו עיקרון אין עם, שבט או גזע הרשאי לראות עצמו עליון על עמים, שבטים או גזעים אחרים. כל בני האדם באים ממקור אחד ושווים במהותם. זוהי "משפחת האדם". ראוי, אם כן, שבניה יחיו באחוזה ובשלום.

אולם המציאות מלמדת כי בני האדם חיים בקבוצות הנבדלות זו מזו באפיונים חיצוניים, פנימיים ואחרים. בין הקבוצות השונות מתקיימים יחסי גומלין שונים, ולא פעם גם ניגודי אינטרסים ואף סכסוכים ארוכי שנים. מטבע הדברים, כל קבוצה חברתית (בין אם זו קבוצה קטנה, קבוצה רחבה או קבוצת-לאום) דואגת בראש וראשונה לביטחונה ולרווחתה של המשתייכים אליה.

- מהם הדברים המשותפים לכל בני האדם?
- האם בשם עקרון שוויון ערך האדם, מותר לדרוש מבן קבוצה מסוימת לעשות לביטחונה ולרווחתו של בן קבוצה אחרת, כמו שהיה עושה למען בן קבוצתו שלו?
- כיצד אפשר ליישם עיקרון זה כאשר כל קבוצה נאבקת על קיומה ורווחתה?
- אפשר למנות הרבה מאוד הבדלים הן בין בני האדם לבין עצמם, הן בין חברות ותרבויות שונות בעולם. האם כל בני האדם אכן שווים?
- האם ההכרה בשוויון המהותי בין בני אדם מובילה גם לשוויון חברתי, כלכלי ופוליטי? בשאלות אלה שמעורר עקרון השוויון נדון בפרק שלפניכם.

אפריקה לאחר ביטול משטר האפרטהייד. צילום מאת הראל סטנטון, freepik

הזהות שלי והמתנ"ס השכונתי

מקהלת רָנָה, מקהלת נשים יהודיות, מוסלמיות ונוצריות ביפו
צילום: נועה בן שלום, גלעד קאוואלרצ'יק, freepik

בשכונת נווה-חיים
עומד להיפתח
מרכז ספורט ואתם
התמניתם לנהל
אותו. המרכז מוקם בכספי תרומה
של יהודים עשירים מקנדה והוא
מיועד לתושבי השכונה. יהיה בו
מקום ל-200 מנויים בלבד. נערך
משאל בשכונה ונמצא ש-600 מן
התושבים מעוניינים לרכוש מנוי.
לאחר עיון ברשימת המעוניינים,
התברר ששלושה רבעים מהם
יהודים והרבע הנותר הם ערבים
ודרוזים - כולם אזרחי המדינה.

אחד מעמיתיכם בהנהלה הציע שהשיווק הראשוני של המנויים ייעשה בבית הספר
הממלכתי היהודי בשכונה, בהנחה שכך ירכש הרוב המכריע של המנויים בידי יהודים.
התפתחה מחלוקת ערה בעניין זה בין חברי ההנהלה.

1. הציגו את הערכים המתנגשים בדילמה זו.
2. הביאו נימוקים המצדדים בשיווק המנויים בבית הספר הממלכתי היהודי ונימוקים השוללים הצעה זו.
3. האם תתמכו בהצעה? נמקו.

הדילמה שהוצגה לעיל ממחישה את שני הקצוות המנוגדים המאפיינים את החיים בשכונה. מצד אחד, כל בני השכונה שווים, הן מצד היותם בני אדם הן מצד היותם אזרחי מדינה דמוקרטית. מצד אחר, תושבי השכונה נחלקים לכמה קבוצות: יהודים, ערבים ודרוזים (דתות שונות, מנהגים שונים, השקפות חיים שונות). כמו כן, היהודים הם הרוב בשכונה ואילו הערבים והדרוזים - מיעוט.

התושבים נחלקים אף בדעותיהם. יש מבין היהודים התומכים בשוויון מלא לכל תושבי השכונה ברכישת מנוי למרכז הספורט החדש, ויש המעדיפים שרוכשי המנויים יהיו יהודים ומוכנים לנקוט בדרכים שונות כדי לממש מטרה זו.

שני הקצוות הללו מאפיינים חיים חברתיים באשר הם בכל רחבי העולם. כל בני האדם נולדים שווים כיחידים, אך בה במידה כבר מלידתם ובוודאי במהלך חייהם הם משתייכים לקבוצות שונות המבדילות אותם מאחרים (לאומים שונים, דתות שונות וכו').

בפרק זה נדון ביתר פירוט בשני הקצוות ובמה שביניהם.

1. מדמיון מהותי לקבוצות-שייכות

מהו דמיון מהותי?

1. ערכו רשימה של קווי דמיון ביניכם ובין כל בן גזע, בן דת או בן עם אחר (לפי מאפיינים גופניים, תכונות אופי, רגשות, כישורים שכליים ואחרים, עיסוקים).
2. מה לדעתכם אפשר להסיק מכך?

א. דומים ושונים: כל בני האדם דומים במהותם

כל בני האדם נולדו שווים.

הַדְּבָק (קולאד') של עשרים נשים מן העת העתיקה ועד ימינו (ביניהן מלכת שבא, ונוס, ז'אן דארק, מרי קירי, אינדירה גנדי, אמא טרזה, מרלין מונרו, אליזבת הראשונה, אופרה וינפרי ועוד) ניצן כהן, ויקפדיה

לכאורה, אין קושי להכיר במשותף לכל בני האדם. כל בני האדם שייכים לאותו מין ביולוגי, ומכאן שלכולם אותו מבנה גוף ואותן מערכות פיזיולוגיות. כמו כן, כל בני האדם ניחנו בתבונה, במצפון מוסרי וביכולת דיבור משוכללת, המאפשרת להם לתקשר בדרכים שונות. כולם מבטאים את עצמם דרך כישורים שכליים-לשוניים, כישורים יצירתיים-אמנותיים וקשת של רגשות כמו: שמחה ועונה מזה, צער וכאב מזה; שלוה ונינוחות מזה, דאגה וכעס מזה וכיו"ב.

בני אדם חולקים גם אותם מעלות וחסרונות: אורך-רוח וקוצר-רוח; פחדנות ואומץ לב; חכמה וטיפשות; טוב לב ורשעות; חריצות ועצלות; רגישות וגסות רוח, והרשימה ארוכה.

זאת ועוד, על כל בני האדם לעמול כדי להבטיח לעצמם תנאי קיום הולמים שיספקו מגוון צרכים. מהם צרכים בסיסיים: קורת-גג, תזונה נאותה, ביטחון אישי; ומהם צרכים גבוהים יותר: מימוש עצמי, אושר, יצירתיות.

ב. נאמנות לקבוצות-שייכות שונות

- א. ערכו רשימה של קבוצות שאתם משתייכים אליהן (מהקבוצות הקטנות ביותר ועד הקבוצה הכוללת: האנושות כולה).
- ב. סדרו את הקבוצות על פי מידת הקרבה האישית שאתם חשים כלפיהן.

אריסטו: האדם הוא יצור מדיני

אריסטו, מגדולי הפילוסופים ביוון בעת העתיקה, מגדיר את האדם כחי מדבר. הדיבור הוא הביטוי החיצוני של המחשבה. מנגנון הדיבור כשלעצמו מבטא את יכולת התקשור הגבוהה של האדם ואת היותו יצור חברתי החי במסגרות שיתופיות החל במשפחה, עבור דרך קהילה, ועד למסגרת הכוללת של המדינה:

... המדינה נמנית על הדברים הטבעיים ... והאדם בעל-חיים מדיני (חברתי) על פי הטבע. ומי שאין לו מדינה ... הריחו או פחות או יותר מאדם ... האדם בעל-חיים מדיני במידה יותר גדולה מהדבורים ושאר בעלי החיים המתאגדים בעדרים ... רק לאדם בין בעלי החיים כח הדיבור.

... המדינה ... גם טבעית, גם קודמת ליחיד, וכך ברור, שהרי אין היחיד מספיק לעצמו כשהוא נפרד [מהמדינה] ... אבל מי שאינו יכול להשתתף בחברה, או מי שמספיק לעצמו ולפיכך אין לו צורך בה, אינו חלק של מדינה אלא הוא או בהמה או אל.

(אריסטו, פוליטיקה א, בתרגום ח"י רות, פרק ב, עמ' 14-15)

1. מה פירוש הקביעה שהאדם הוא "יצור חברתי", ומה הנימוקים שאריסטו מביא לכך?
2. אילו השלכות מעשיות שונות עשויות להיות לדעתכם לקביעה זו?
3. האם לדעתכם ניתן לבסס טענה נגדית, שלפיה האדם אינו יצור חברתי אלא בודד מטבעו?

האדם נולד יחידי, אך הוא במהותו יצור חברתי, כפי שקבע כאמור אריסטו. הווי אומר, כושר ההישרדות שלו מותנה במידה רבה בהיותו חלק מקבוצה, ולמעשה, הוא יכול לממש את עצמו בצורה מיטבית אך ורק במסגרת תרבותית-חברתית. בלידתו הוא נושא עמו מטען גנטי, הוא שייך לגזע מסוים. הוא גדל בתוך מסגרת משפחתית, שבטית או לאומית מסוימת ושייך לתרבות שהחלה הרבה לפני בואו לעולם. בתוך המסגרת החברתית שבה נולד הוא מתחנך, קונה את השכלתו, רוכש מנהגים ומפנים ערכים התואמים את ערכי הכלל - ביניהם גם ערכים אוניברסאליים, כלומר ערכים כלל-אנושיים. יחד עם זאת, חֶבְרוֹת של בני אדם שהתפתחו בתנאים גיאוגרפיים שונים על פני הארץ, פיתחו עם הזמן תרבויות, דתות, אמונות וערכים המיוחדים להן ומייחדים אותן בתוך משפחת העמים.

האדם - יצור חברתי. אוהדי מכבי תל-אביב במשחק מול צ'לסי מליגת האלופות, ספטמבר 2015, joshjass (ויקיפדיה)

כל אדם במהלך חייו משתייך לקבוצות רבות, מבחירה ושלא מבחירה, הנבדלות בגודלן ובתפקודיהן: שכונה, חברים, תנועת נוער, תחביבים, חוגים, חברים לנשק, מקום עבודה, מפלגה פוליטית, עדה וקהילה, קבוצת אוהדים של קבוצה בענף ספורט מסוים ועוד. כשם שבין בני אדם מתפתחים יחסים מסוגים שונים, כך הדבר בין קבוצות. קבוצות יכולות להיות ביחסי אחווה ושיתוף, ביחסים תחרותיים, ביחסים ניטרליים, ביחסי סטטוס-קוו (ביטוי בלטינית שפירושו מצב קבוע מוסכם) וגם ביחסי עוינות גלויה. השייכויות הקבוצתיות מתקבעות כרכיבים בזהותו המורכבת של האדם.

ג. השתייכות לקבוצות המייצגות אינטרסים מנוגדים

אולם יש מקרים שבהם אדם עשוי להשתייך לקבוצות המייצגות אינטרסים מנוגדים, המעוררים אצלו קונפליקט פנימי.

לפניכם דוגמא הממחישה קונפליקט מעין זה:

בן במשפחה שכולה (שאחיו נהרג באחת המלחמות) עומד להתגייס לצבא. הוא שואף לשרת ביחידה קרבית בניגוד לרצון הוריו החרדים לגורלו. באופן טבעי מסגרת השתייכות הראשונה שלו היא משפחתו הגרעינית שהוא קשור אליה ברגשות אהבה ונאמנות. אך הוא חש שייכות גם למסגרת הצבאית. העובדה שאחיו נהרג במסגרת זו עוד מעצימה את ההזדהות שלו. הוא נמצא בקונפליקט.

יחידה אחת בצבא, יחידה אחת בלב (יחידת דובר צה"ל, ויקיפדיה)

1. הציגו את הדילמה של הצעיר המבקש להתגייס ליחידה קרבית.
  2. הביאו עוד דוגמא למקרה שבו אדם חש הזדהות עם קבוצות המייצגות אינטרסים מנוגדים.
  3. מה מלמד קונפליקט זה אודות היכולת של האנושות כולה לחיות כגוף אחד ולחתור לאותן מטרות?
  4. האזינו לשירו של ג'ון לנון (מייסד וסולן להקת החיפושיות בשנות השבעים) בשירו המפורסם "דמיין" (Imagine). בין היתר הוא כותב (בתרגום לעברית): "דמיין שאין מדינות ... והיעלמות כל הדתות. דמיין את כל האנשים חיים חיי שלום. דמיין עולם ללא רכוש ... דמיין את כל האנשים חולקים את העולם כולו ..."
- א. האם לדעתכם חזונו של ג'ון לנון אפשרי? נמקו.
- ב. האם הוא רצוי בעיניכם? התייחסו להיבטים שונים בחזון.
- ג. האם לדעתכם השיר נושא בחובו מסר משמעותי גם אם אין אפשרות לממשו בפועל?

2. שוויון כערך דמוקרטי בהצהרות עצמאות מודרניות

העיקרון של שוויון ערך בני האדם בא לידי ביטוי בניסוח החוקים שהחברה מחילה על חבריה. כשבוחנים חוקים של חברה מסוימת, ניכר מייד אם החוקים חלים על הכול באורח שוויוני, או אם חוקים אלה מפלים לטובה קבוצות חברתיות מסוימות, ולרעה - קבוצות אחרות.

דמוקרטיה

נשיא המדינה הראשון, חיים ויצמן, מצביע בבחירות לכנסת השנייה, 1951 (לע"מ)

מילולית: **שלטון העם** (מיוונית: דִּמוֹס = עם, קְרַטוֹס = שלטון). זו שיטת משטר שבה אזרחי המדינה יכולים להשפיע באופן ישיר או עקיף על זהות השלטון ועל המדיניות שלו. השפעה זו מתאפשרת בראש ובראשונה באמצעות הזכות להשתתף (כבחרים או כנבחרים) בבחירות הנערכות אחת למספר שנים לרשויות השלטון (זו **דמוקרטיה עקיפה** = הנבחרים הם נציגי הציבור), וכן באמצעות משאלי-עם בנושאים חשובים (זו **דמוקרטיה ישירה** = השפעת

המצביעים היא ישירה וללא מתווכים) ובהבעת דעות באופן חופשי בציבור ובאמצעי התקשורת.

שורשיה ההיסטוריים של הדמוקרטיה הם באתונה הקדומה (בערך משנת 500 לפני הספירה), שם נשלטה העיר בידי אספה כללית של אזרחים (שהורכבה בזמנו מגברים בוגרים ובני-חורין בלבד), וההחלטות התקבלו בה בהצבעה ישירה וברוב קולות.

בדמוקרטיה המודרנית כיום זכות הבחירה ניתנת כמובן לכלל האזרחים הבוגרים, אולם היא מוגדרת לא רק על ידי צורת בחירת השלטון,

אלא גם באופן **מהותי** על-ידי ערכים ועקרונות דמוקרטיים. ראשית - עקרון **הפרדת הרשויות**, שנועד לפזר את הכוח השלטוני בין גורמים שונים. כמו כן, לצד עקרון **הכרעת הרוב** נקבע גם עקרון **זכויות המיעוט**, ובאופן כללי יותר - הקפדה על **זכויות אדם** במדינה (חופש האמונה והמחשבה, חופש הדיבור, חופש התנועה וכו'), באופן בלתי-תלוי בעמדותיהם הפוליטיות, במעמדם הכלכלי והחברתי, במוצאם, בדתם וכיוצא באלה. בכך נשמרות חירויות הפרט והכוח השלטוני מוגבל למינימום ההכרחי. ברוב המדינות הדמוקרטיות נעשה מאמץ להבטיח גם **שוויון הזדמנויות** לכלל האזרחים ולהעניק **זכויות סוציאליות** שונות. את הדמוקרטיה המודרנית ניתן להציג בקצרה במוטו: **"השלטון לרוב, הזכויות לכול"**

נבחן כמה מעקרונות היסוד של משטר דמוקרטי בשלוש חברות דמוקרטיות ובמסמך בין-לאומי על פי סדר פרסומם.

חזון אֶחָרִית הַיָּמִים: **"וְכָתְתוּ חֲרָבוֹתָם לְאֵתִים, וְחִנְיֹתוֹתֵיהֶם לְמַזְמָרוֹת--לֹא-יִשָּׂא גּוֹי אֶל-גּוֹי חָרֵב, וְלֹא-יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה"** (ישעיהו ב, 4) **אנדרטת השלום** בירושלים, פיסול: האומן יגאל תומרקין, 1966. צילום: (CC BY-SA 3.0) User:Ranbar

א. ארצות הברית של אמריקה

שם כונן המשטר הדמוקרטי המודרני הראשון. עקרונות הדמוקרטיה של ארצות הברית מעוגנים ב"הכרזת העצמאות" שנוסחה בשנת 1776.

נעיין בקטע הפותח את ההכרזה :

מקובלות עלינו אמיתות אלו כמוכחות מאליהן:
שכל בני אדם נבראים שווים במעלה, שיוצרים העניק להם
זכויות מסוימות שאין להפקיען, וביניהן הזכות לחיים ולחופש
ולרדיפת אושר.

ב. צרפת

שם כונן משטר דמוקרטי שנים אחדות לאחר הצהרת העצמאות של ארצות הברית. במהפכה אלימה שהתרחשה בין השנים 1789-1792 בוטלה המלוכה ומעמד האצולה סולק מן השלטון. המלך ובני משפחתו ורבים מבני האצולה הוצאו להורג. במקומם קמה בפריז "האספה הלאומית המכוננת". אספה זו ניסחה במסמך שנודע בשם "הכרזת זכויות האדם והאזרח" את העקרונות והחוקים של המשטר הדמוקרטי בצרפת, והיה הבסיס לחוקה החדשה של צרפת. מאז קמו עוד ועוד משטרים דמוקרטיים בעולם, שהעמידו ערכים דומים בבסיסם.

האסיפה הלאומית המכוננת בצרפת, ציור של 1791 JACQUES

לפניכם המשפט הפותח את ההכרזה הצרפתית:

בני האדם נולדים, ונשארים תמיד, חופשיים ושווי זכויות.

הצהרת העצמאות של ארצות הברית

האירוע המכונן בהיסטוריה של ארצות הברית, שבו הכריזו שלוש עשרה המושבות האמריקניות על עצמאותן והיפרדותן מן האימפריה הבריטית. את ההכרזה, שנוסחה בידי תומס ג'פרסון, אישר הקונגרס ב-4 ביולי 1776. במועד זה מציינת האומה האמריקנית את יום עצמאותה. המסמך המקורי מוצג כיום בארכיון הלאומי האמריקאי בושינגטון.

תמונה של פסל החירות בניו-יורק,
wikicommons

הצהרת זכויות האדם והאזרח

אחד המסמכים היסודיים ביותר של המהפכה הצרפתית, המגדיר את זכויות של היחיד ואת הזכויות הקולקטיביות של האומה. ההצהרה התקבלה ב-26 באוגוסט 1789, בידי האספה המכוננת הלאומית, כצעד ראשון לקראת כתיבת חוקה. ההצהרה, הכוללת שבעה עשר סעיפים, קובעת שכל בני האדם נולדים חופשיים ושווי זכויות, וכי לכל בני האדם זכויות טבעיות שאינן ניתנות לביטול: הזכות לחיים, לחירות ולקניין. ההצהרה גם מפרטת את זכויות האדם הנובעות מהזכויות הטבעיות, ובהן: שוויון בפני החוק, חופש דת, חופש ביטוי והגנה על החיים והרכוש. עקרונות אלה מהווים תשתית לחוקות ולחוקים במדינות דמוקרטיות גם בימינו.

חירות, שוויון, אחווה. סימטת המהפכה הצרפתית, מטבע צרפתי משנת 1851 (ויקיפדיה)

מגילת העצמאות

המסמך שקרא ראש הממשלה הראשון של מדינת ישראל, דוד בן גוריון, בטכס ההכרזה על מדינת ישראל, בה' באייר תש"ח (41 במאי 1948). הטכס התקיים במוזיאון תל-אביב הישן, שעות אחדות לפני סיום המנדט הבריטי על ארץ ישראל. ה' באייר נקבע אחר כך למועד חגיגות יום העצמאות.

במגילה ארבעה חלקים עיקריים: א. הקשר ההיסטורי בין עם ישראל לארץ ישראל. ב. ההכרזה על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל. ג. עקרונות היסוד שעליהם מושתתת המדינה: עלייה וקבוצ גלויות, פיתוח הארץ לטובת כל תושביה, השתתת המדינה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזון נביאי ישראל, חופש דת ומצפון, שמירה על המקומות הקדושים לכל הדתות ונאמנות לעקרונות מגילת האומות המאוחדות. ד. הקריאה לצרף את מדינת ישראל למשפחת העמים, קריאה לערבים להשתתף יד לשלום ולהתלכד סביב מדינת ישראל.

מגילת העצמאות מניחה את הבסיס לאופי היהודי של המדינה, אך גם מעגנת בתוכה את עקרונות השוויון לכל אזרחי המדינה, יהודים ושאינם יהודים.

ג. מדינת ישראל

ישראל היא אחת המדינות היחידות שנסוּדו מלכתחילה כמדינה מודרנית דמוקרטית. בה' באייר התש"ח, 14 במאי 1948, התקיים טקס ההכרזה על הקמתה של מדינת ישראל ובו קרא דוד בן-גוריון, שעמד בראש הממשלה החדשה, את "מגילת העצמאות". במגילה נוסחו עקרונות היסוד של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי וכמדינה בעלת אופי דמוקרטי.

נעיין במשפטים אחדים מתוך מגילת העצמאות:

מְדִינַת יִשְׂרָאֵל תִּהְיֶה פְּתוּחָה לְעֵלְיָהּ יְהוּדִית וְלִקְבוּץ גְּלוּיֹת; תִּשְׁקַד עַל פְּתוּחַ הָאָרֶץ לְטוֹבַת כָּל תּוֹשְׁבֶיהָ; תִּהְיֶה מוֹשְׁתָּתָה עַל יְסוּדוֹת הַחֵירוּת, הַצֶּדֶק וְהַשְּׁלוֹם לְאוֹר חֲזוֹנָם שֶׁל נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל; תִּקְיָם שְׁוִיּוֹן זְכוּיֹת חֲבֵרְתֵי וּמְדִינֵי גְמוּר לְכָל אֲזוּרְחֶיהָ כְּלֵי הַכֶּבֶד, דָּת, גִּזְע וּמִין; תִּכְבְּיֵיחַ הַפֶּשַׁע דָּת, מִצְפּוֹן, לְשׁוֹן, חֲנוּךְ וְתִרְבוּת; תִּשְׁמֹר עַל הַמְּקוֹמוֹת הַקְּדוּשִׁים שֶׁל כָּל הַדְּתוֹת; וְתִהְיֶה נְאֻמָּנָה לְעִקְרוֹנֹתֶיהָ שֶׁל מִגְּלַת הָאֻמוֹת הַמְּאוּחָדוֹת.

ההכרזה על הקמת מדינת ישראל, כשברקע דיוקנו של בנימין זאב הרצל, מייסד הציונות המודרנית (ויקיפדיה, נחלת הכלל)

ד. עצרת האומות המאוחדות

ההכרה בשוויון בין בני אדם ובזכויות היסוד שלהם הלכה והשתרשה במאות השנים האחרונות, במיוחד בעולם המערבי. אולם המאה העשרים הביאה איתה הפרות קשות וגסות של ערכי כבוד האדם, החופש והשוויון בעקבות עלייתם של משטרים טוטליטריים ברחבי העולם (הבולטים שבהם: המשטר הנאצי בגרמניה, הפאשיזם באיטליה ובספרד, המשטר הקומוניסטי ברוסיה ועוד). אלו הביאו עמם סבל נורא שנגרם למאות מיליוני אנשים, בעיקר בזמן מלחמת העולם הראשונה ומלחמת העולם

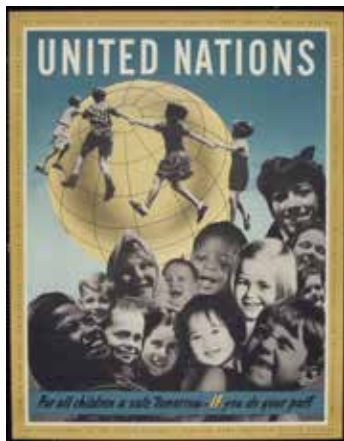
מגילת העצמאות, 1948

האומות המאוחדות

בראשי תיבות - האו"ם. זהו ארגון בין-לאומי שנוסד בשנת 1945, אחרי מלחמת העולם השנייה, במטרה מוצהרת להגביר ולשפר את שיתוף הפעולה בין מדינות העולם למען שלום, ביטחון, קידמה חברתית וכלכלית, חינוך, בריאות, זכויות אדם וכד'. (האו"ם החליף את "חבר הלאומים" שפעל - בהצלחה מוגבלת - בין שתי מלחמות העולם.)

נכון לשנת 2017 חברות באו"ם 193 מדינות, שהן כמעט כל המדינות הריבוניות בעולם. מקום ההתכנסות המרכזי שבו נאספות כל המדינות נקרא "העצרת הכללית" של האו"ם בניו-יורק שבארה"ב. לאו"ם זרועות ומוסדות שונים הפועלים להשגת מטרותיו, ביניהם, למשל, ארגון הבריאות העולמי, בית הדין הבינלאומי לצדק, ועוד.

נציין עוד כי בעצרת זו התקבלה ב-29 בנובמבר 1947 "תכנית החלוקה", שהכירה בעם היהודי ובזכותו למדינה בארץ ישראל, ועל בסיסה הוקמה כעבור פחות משנה מדינת ישראל.

כרזה של האו"ם משנת 1945 בערך: "מחר בטוח יותר לכל הילדים - אם תמלא את חלקך!"

השנייה, שבה גם התחוללה שואת יהודי אירופה. כל זאת הוביל לזעזוע עמוק של האנושות כולה, והדגיש מחדש וביתר-שאת את חשיבותם של ערכי החופש והשוויון ואת זכויות האדם והאזרח הנגזרים מהם.

על רקע זה הוקם ארגון האומות המאוחדות, שעם היווסדו פרסם את "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם".

להלן ציטוטים אחדים מתוך ההכרזה של עצרת האומות המאוחדות ב-10 בדצמבר שנת 1948:

הואיל והכרה בכבוד הטבעי לכל בני האדם ובזכויותיהם השוות והבלתי מופקעות הוא יסוד החופש, הצדק והשלום בעולם.

הואיל והכרה חיוני הוא לקדם את התפתחותם של יחסי ידידות בין האומות ...

לפיכך מכריזה העצרת באוזני כל באי העולם את ההכרזה הזאת, כדי שכל יחיד וכל גוף חברתי ישווה תמיד לנגד עיניו וישאף לטפח, דרך לימוד וחינוך, יחס של כבוד אל הזכויות ואל החירויות הללו ...

סעיף א: כל בני האדם נולדו בני הורין ושווים בערכם ובזכויותיהם. כולם חוננו בתבונה ובמצפון, לפיכך הובה עליהם לנהוג איש ברעהו ברוח של אחווה.

סעיף ב: כל אדם זכאי לזכויות ולחירויות שנקבעו בהכרזה ללא אפליה כלשהי מטעמי גזע, צבע, מין, לשון, דת, דעה פוליטית ... כגלל מוצא לאומי או חברתי, קניין, לידה או מעמד אחר...

סעיף ג: כל אדם יש לו הזכות לחיים, לחירות ולכיבוד אישי ...

"יסוד החופש, הצדק והשלום בעולם". אולם העצרת הכללית במטה האו"ם בניו יורק (ויקיפדיה)

דגלי האומות המאוחדות, מטה האו"ם, מנהטן, ניו יורק אתר PIXABAY נחלת כלל

1. צטטו והסבירו כיצד בא לידי ביטוי עקרון "שוויון ערך האדם" בשלוש הכרזות העצמאות ובהכרזת עצרת האומות המאוחדות שלמדתם?
2. מצאו רמזים למקרא בהכרזות השונות. שימו לב להבדלים בין ההכרזות השונות.
3. האם קביעת התורה שהאדם נברא בצלם אלוהים מתיישבת לדעתכם עם עקרונות היסוד בהכרזות השונות? נמקו.
4. אילו ערכים אחרים, מלבד ערך השוויון, באים לידי ביטוי בכל אחת מן ההכרזות הללו. צטטו את המקור שבו באים לידי ביטוי הערכים שמצאתם.
5. האם תיתכן התנגשות בין שוויון ערך בני האדם ובין אחד מהערכים האחרים שציינתם בסעיף א'? הביאו דוגמא.
6. על פי מגילת העצמאות, כיצד יש להכריע בדילמה שהוצגה בתחילת הפרק? נמקו.
7. קראו במרשתת על הדיונים סביב חקיקת חוק הלאום בישראל. כיצד הוא קשור לנושאי הפרק? חוו דעתכם. בחלק מן ההכרזות שקראתם יש התייחסות מפורשת או רמזים למקרא (יש לזכור שהתרבות הנוצרית הוזה במקרא חלק מ"כתבי הקודש"). בעמודים הבאים נעיין בביטויי של ערך השוויון במקרא.

אלינור רוזוולט, רעיית נשיא ארה"ב, עם "ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם", 1949

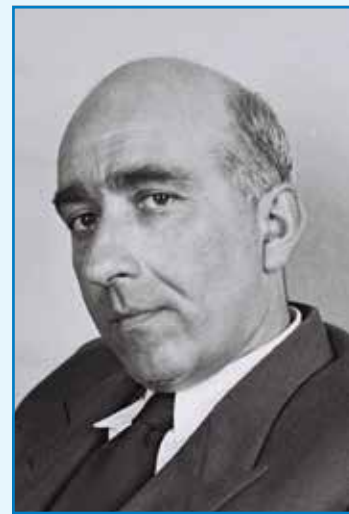
שאלות ?

3. שוויון במקרא

ערך השוויון שקיבל מעמד מיוחד במשטרים מודרניים, קיים בצורה ראשונית כבר במקרא, וחלק מן ההצהרות שלמדנו אף מרמזות במפורש או מפנות לפסוקי המקרא. ערך השוויון מצוי בצורה ראשונית כבר בסיפור הבריאה שלפיו האל ברא אדם אחד ויחיד, והוא המקור לאנושות כולה. וכלשון מגילת העצמאות האמריקאית: "שכל בני אדם נבראים שווים במעלה, **שוויון** העניק להם זכויות...". גם מגילת העצמאות הישראלית מכוונת למקורם המקראי של חלק מן הערכים הדמוקרטיים: "[ישראל] תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום **לאור חזונם של נביאי ישראל**; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה..."

וכך כותב **חיים כהן** (1911-2002), משפטן ישראלי בכיר, שכיהן בעבר גם כשופט בבית המשפט העליון:

המקרא מלמד שאלהים ברא את האדם בצלמו וכדמותו, "בצלם אלוהים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם". כל אדם נברא בצלם אלהים, וכל בני-האדם שווים בכך. ההבדל האחד והיחיד ביניהם נזכר באותו פסוק עצמו, והוא ההבדל בין זכר ונקבה. אבל גם הבדל המינים נזכר באותו הקשר רק כדי להדגיש את השוויון שביניהם: כשם שהזכר נברא בצלם אלהים, כך הנקבה נבראה בצלם א-להים. העובדה שיש הבדל גופני, פסיכולוגי, בין הזכר לנקבה, אין בה כדי לפגוע בשוויון האישי, המוסרי, המשפטי ביניהם. זה הכלל הגדול: משום שכל אדם נברא בצלם, כל אדם שווה לזולתו, ואין אדם רשאי לומר לחברו, אני גדול ממך, דמי סמוק (אדום) מדמך.

צילום: טדי בראונר (ויקיפדיה)

(חיים כהן, זכויות אדם במקרא ובתלמוד, האוניברסיטה המשודרת, הוצאת משרד הביטחון, מודן)

החוק המקראי חוזר על עקרון השוויון במקומות שונים. למשל:

תִּקְהַל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלִגְרַתְּ הַגֵּר חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כִּכֶּם פִּגְרַי יִהְיֶה לְפָנַי ה'. תּוֹרָה אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלִגְרַתְּ הַגֵּר אִתְּכֶם.

(במדבר, טו, פסוקים 15-16)

ופירש רש"י על פסוק זה:

אני ה' אלהיכם – אלוהי כולכם, כשם שאני מייחד שמי עליכם כך אני מייחד שמי על הגרים.

כלומר, חוק אחד חל גם על בני ישראל וגם על הגרים אשר אינם מבני ישראל אבל גרים עמם באותו המרחב. חוק כזה בעת העתיקה (לפני יותר מ-3000 שנה) הוא נדיר ביותר ואף מהפכני, שכן ברוב המכריע של החברות באותם זמנים הייתה הבחנה ברורה בין החוקים שחלו על בני המעמד העליון (מעמד האדונים בעלי זכויות-היתר) והחוקים שחלו על בני המעמדות הנחותים ועל העבדים.

ברוח זו המקרא יוצא נגד דיני העבדות שהיו מקובלים במזרח הקדום (לפחות בכל הנוגע לעבדים עבריים), וקובע כי גם לעבדים זכות לחיים ולכבוד.

יב ... העברי, או העבריה, ועבדך שש שנים, ובשנה השביעית תשליחנו חפשי מעבדך. יג וכי תשליחנו חפשי מעבדך, לא תשליחנו ריקם. יד העניק תעניק לו מצאנך ומגורנך ומיבדך, אשר ברכך ה' אלהיך, תתן לו.

(דברים טו, 12-14)

בשנה השביעית משתחרר העבד העברי. יתר על כן, עם שחרורו, אדונו מעניק לו רכוש (צאן) ומזון כדי לעזור לו לבנות מחדש את חייו. וכן, המקרא מכיל חוקים שונים שנועדו לצמצם פערים כלכליים וחברתיים, כגון מצוות שמיטת חובות (המכוונת לאנשים עניים החייבים כסף):

א מקץ שבע-שנים תעשה שמיטה. ב וזה דבר השמיטה-שמוט כל-בעל משה ידו, אשר ישה ברעהו: לא-יגש את-רעהו ואת-אחיו, כי-קרא שמיטה לה'.

(דברים טו, 1)

בכל שנת שמיטה (החלה בשנה השביעית) חל ביטול חובות. מטרת החוק הזה הייתה למנוע העמקת הפער בין המעמדות והוא ביטא שאיפה לשוויון ולאחדות. יש קשר בין שחרור העבד בשנה השביעית ושמיטת חובות בשנה זו, שכן בחברה המקראית אדם שלא היה בכוחו להחזיר חובות, יכול היה, בעל כורחו, למכור עצמו לעבדות. בשנה השביעית הוא יצא לחופשי וגם שוחרר מחובותיו.

בדומה לכך חלה חובת שביתה ממלאכה ביום השבת, והיא מחייבת את האדון גם ביחס לעבדיו: "ויום, השביעי שבת לה' אלהיך: לא-תעשה כל-מלאכה אתה ובנך ובתך, עבדך ואמתך ובהמתך, וגרך אשר בשעריך." (שמות כ, 9)

עם זאת, לעתים נמצא במקרא גם ביטויים לאי-שוויון, למשל בין ישראל לנכרים, בין גברים לנשים, בין בני-חורין לעבדים ועוד, כפי שהיה נהוג לעתים קרובות בעולם העתיק. מבחינה זו התורה מתייחסת לריבוד החברתי-כלכלי כמאפיין טבעי ונורמלי של החיים החברתיים. אולם מהמצוות החברתיות בתורה אפשר ללמוד שהן מבקשות לסייע לבני השכבות החלשות להיחלץ ממצוקתן, ובכך לאפשר יותר ניעות חברתית בין שכבות ומעמדות. עם זאת, השוויון בתורה אינו ערך מוחלט, והוא מתקיים לצד ההכרה בשונות ובהבחנה שבתוך חברת בני-האדם. כמו כן, יש לציין כי ביטויים של אי-שוויון הלכו והתרבו ברבות השנים, הן בספרות חז"ל והן בהגות ימי הביניים, בחלק מהמקרים כנראה על רקע המציאות ההיסטורית הקשה. לא נוכל למצות דיון זה במסגרת שלפנינו.

הנטייה החזקה לריבוד חברתי החלה להשתנות בתרבות המערב רק עם צמיחתם של המשטרים הדמוקרטיים לפני כמאתיים חמישים שנה. המשטרים הדמוקרטיים נסמכים בראש וראשונה על העיקרון שכל בני האדם שווים בערכם ובמהותם, ואין אדם, קבוצה או מעמד הזכאים ליהנות מזכויות-יתר ורשאים לשלול זכויות יסוד מקבוצות אחרות.

1. לאור המקורות שלמדתם כאן, אילו ביטויים מקראיים מבססים את ערך השוויון?
2. הביאו דוגמאות לפי ידיעותיכם לתפיסות לא-שוויוניות במסורת היהודית. חוו עליהם את דעתכם.

בין "חביב אדם" ובין "אתם קרויים אדם"

בפרק הראשון עמדנו על משמעות המושג "צלם" ועל ייחוסו השוויוני לכל אדם באשר הוא אדם: "חביב אדם שנברא בצלם". עם זאת, היו ועדיין ישנם ביהדות גם אישים ומקורות שאינם מתייחסים באופן שווה לאדם מישראל ולבני אדם אחרים. ביטוי בולט וחרף לכך נמצא בציטוט מדברי ר' שמעון בר-יוחאי, שדרש (למד במדרש) פסוק מספר יחזקאל (ואף הסיק מכך הלכה **מעשית** בתחום טומאת קברים).

"וְאַתֶּן צִאֲנֵי צִאֲן מִרְעִיתִי אָדָם אֲתֶם" (יחזקאל לד, 31) – אֲתֶם קְרוּיִים אָדָם וְאֵין עוֹבְדֵי בּוֹכָבִים קְרוּיִים אָדָם.

(תלמוד בבלי, מסכת יבמות, דף סא, ע"א)

אקליזיה וסינאגוגה, פסלים מימי-הביניים המייצגים את היהדות המושפלת לצד הנצרות המנצחת. כנסיית נוטר-דם בפריס.

אמנם בנוסח המקור מדובר על עובדי-אלילים, ואפשר לראות בדבריו ביקורת דתית כלפיהם, אולם במקורות רבים התרחב הביטוי לכל "אומות העולם", ללא ממד דתי, והיו הוגים ופרשנים שונים לאורך הדורות שנקטו דרך זו. כך למשל כתב המקובל הצפתי בן המאה ה-16, **ר' שמואל די אוזידה**, כי כשאמר ר' עקיבא "חביב אדם שנברא בצלם" (מקור שלמדנו בפרק הראשון), לא התכוון לְדַמּוּת החיצונית של האדם, שהיא משותפת לכלל בני-האדם, אלא לדעתו "הצלם האמור כאן הוא צלם של קדושה המיוחד לעם בני ישראל לבדם..." ביטויים כאלה ניתן אולי להסביר

במידה מסוימת על רקע הרדיפות והאפליה שחוו יהודים במהלך ההיסטוריה, ורישומם נותר עד היום. למרבה הצער, אנחנו מכירים גם התבטאויות דומות שנאמרו וכוונו במהלך ההיסטוריה כלפי יהודים על-ידי שונאי ישראל כחלק מתפיסה גזענית ואנטישמית.

דבר שמצווה לפרסמו

ביקורת דומה ונחרצת מאוד נמצאת גם בדבריו של פרשן נוסף, ר' ישראל ליפשיץ (1782-1861), שכהן כרב חשוב בגרמניה, בפירושו "תפארת ישראל" למשנה.

הוא פותח במשפט המדגיש את חשיבות דבריו: "כיוון שהגענו לנושא זה, נאמר בו דבר, שמצווה לפרסמו." בכך הוא מרמז לכך שדבריו אינם ידועים די, ואף מנוגדים לדעת רבים.

הוא מציג בהרחבה ובפליאה את קושייתו על האמרה "אתם קרויים אדם", הסותרת לדעתו את רעיון היסוד, שכל בני-האדם נבראו בצלם. בין היתר הוא כותב: "וכי יעלה על הדעת" שאומות העולם אינם נחשבים כבני-אדם "אלא כבהמות"?! הדבר סותר לדעתו את השכל הישר ואת האמונה בצדקת האל, הנותן גם ללא-יהודים שכר ועונש על מעשיהם, משמע שיש להם בחירה חופשית ואינם כיתר בעלי-החיים. (בהמשך הוא מנסה לפרש את האמרה הבעייתית בדרך שונה.)

בין היתר הוא מבסס את דבריו על הרעיון של "חסידי אומות העולם" המתייחס בתלמוד לכל אדם (שאינו יהודי) החי החי על פי אמות מידה מוסריות ראויות: "הרי זה סותר למה שידוע לנו שחסידי אומות העולם, יש להם חלק לעולם הבא ... ואנחנו רואים כמה מחסידיהם, שמלבד שמכירים יוצר בראשית ... עושים גמילות חסדים גם לישראל, וכמה מהן שהטיבו ביותר לכל באי עולם... והרי יש לו צלם אלהים, וגם צדיק וחסיד במעשיו היה, ויש לו גם כן חלק לעולם הבא. אם-כן, למה לא יקרא אדם?... " (פירוש "תפארת ישראל" על מסכת אבות, פרק ג, משנה יז)

לעומת עמדות בדלניות כאלה נמצא הוגים רבים שכתבו אחרת. כך למשל מתבטא פרשן המשנה, בן זמנו של אוזידא, רבי גרשון שאול יום-טוב ליפמן (1654-1579), שהיה מתלמידיו של המהר"ל מפראג, והיה מגדולי חכמי אשכנז ופולין. פירושו נקרא על שמו "תוספות יום טוב", ואלו דבריו בפירושו על המשנה שלמדנו בפרק הראשון:

פירושי מילים

1. ראה - הוכחה (מן הפסוק בבראשית)
2. בני נוח - כינוי של חז"ל לכל בני האדם (שמלדו מנוח אחרי המבול), שאינם יהודים
3. תמה - מתפלא
4. נסמכו - הסתמכו, התבססו
5. דרש על דרש - דרשנות שהיא רחוקה מן הפשט
6. בדוחק - באופן דחוק ולא סביר
7. להישיר - לסלול דרך ישרה וראויה
8. באי עולם - בני אדם באשר הם

"חביב אדם שנברא בצלם, חבה יתירה וכו' שנאמר 'בצלם אלהים עשה את האדם' – ... ובכל אדם אמר ר' עקיבא. וכמו שהוא הראיה¹ שממנו הביא, שהוא נאמר לבני נח² לא לבני ישראל לבדם. ורצה ר' עקיבא לזכות את כל אדם, אף לבני נח ...

ומעתה אני תמה³ למה זה רחקה הדרך מן המפרשים [אשר] לא רצו ללכת בה, לפרש דברי ר' עקיבא שאמר מאמרו כלפי כל אדם, כי אם לישראל בלבד. ונסמכו⁴ במאמרם ז"ל: "אתם קרויים אדם" וכו'. והרי זה דרש על דרש⁵ ובזה נכנסו בדוחק⁶ עניין הצלם ובפירוש הכתוב שהביא לראיה.

אבל בעיני זו הדרך – דרך סלולה ומרווחת, כי בא ר' עקיבא להישיר⁷ לכל באי עולם⁸ ... ושהם חביבים שנבראו בצלם ...

(פירוש תוספות יום טוב על מסכת אבות,

פרק ג, משנה יז)

במדינת ישראל כיום, אין ספק שחובתנו המוסרית והאזרחית לנקוט עמדה שוויונית לכל אזרח ולכל אדם, ולהתנגד לכל ביטוי פסול של שנאה וגזענות. (וראו עוד להלן על כך.)

1. האם היהדות יכולה להיות שוויונית, לדעתכם? אילו טיעונים אפשר להביא לטובת תפיסה שוויונית, ואילו - נגדה? בססו תשובתכם גם על דברים שלמדתם בספר זה.
2. כיצד עשויה המציאות ההיסטורית והחברתית להשפיע על תפיסות אלו בכל דור? וכיצד ראוי לדעתכם להתייחס לנושא כיום?

“אהבת אדם באשר הוא אדם”.

מאוסף ציוריה של ליאורה הרמן פינטוס, ניצולת שואה, 1989-1921. (באדיבות בנה, נינו הרמן)

4. **“ומפני שְׁלום הַבְּרִיּוֹת” - בין שוויון ערך האדם ל“דרכי שלום”**

א. **“מפני שלום הבריות” ו“מפני דרכי שלום”**

כפי שלמדנו, אחד ההסברים מדוע “אדם נברא יחידי” הוא “מפני שְׁלום הַבְּרִיּוֹת”, כלומר - המוצא “המשפחתי” המשותף לכל הגזעים והעמים נועד לתרום להשכנת יחסים של שלום ואחוה בין כל הבריות. גישה זו, החותרת למצב שבו בני האדם יחיו בשלום אלה עם אלה, מאפיינת לא מעט מכללי ההתנהגות שהורו החכמים בימי המשנה והתלמוד.

בדומה לערך השוויון של כל בני האדם בכל זמן ובכל מקום, אף יחסי שלום ואחוה הם אידאל שיש לשאוף אליו גם נוכח קשיים ומחסומים רבים.

העם היהודי, לאורך ההיסטוריה, התגבש כקבוצה דתית-לאומית שהתפתחו בה מאפיינים ייחודיים שהבדילו אותה מקבוצות אחרות. אחרי שרוב היהודים גלו מארץ ישראל הם התקיימו בארצות שונות ברחבי העולם במסגרת של קהילות סגורות, לצד אוכלוסיית הרוב הלא-יהודית. גם בארץ ישראל, שנכבשה פעמים רבות בידי כובשים בני תרבויות ודתות שונות, חיו היהודים לצד אוכלוסיות לא-יהודיות (גויים, נוכרים).

חכמי המשנה והתלמוד נתנו את דעתם על הנסיבות ההיסטוריות הללו, וניסחו כללים שיש לנהוג על פיהם בקשרים עם אוכלוסייה לא-יהודית. אחד העקרונות המנחים ליחסים תקינים בין יהודים לגויים קרוי “דרכי שלום”, וניתן לזהות בו במידת מה את רישומו של הביטוי “מפני שלום הבריות” מן המשנה בסנהדרין.

כך למשל, בתלמוד הירושלמי אנו מוצאים תקנה ובה פירוט דברים שיש לעשות "מפני דרכי שלום" עם לא-יהודים. המשנה שאליה מתייחס התלמוד דנה במושג "מפני דרכי שלום" בהקשרים פנים-יהודיים (כלומר, יצירת יחסי שלום בין שכנים, מעמדות וכד'). המקור שלפנינו (ברייתא, משנה חיצונית) מרחיב את השיקול "דרכי שלום" גם ליחסים בין יהודים ונכרים. הלכות אלו נוצרו כנראה על רקע חיים משותפים בערים מעורבות בארץ ישראל בתקופת המשנה (כדוגמת קיסריה, ציפורי וכד'), והן שימשו בסיס ליחסי יהודים ונכרים גם בקהילות יהודיות בגולה במשך מאות שנים.

פסיפס בבית הכנסת בציפורי שבה חיו בימי המשנה יהודים לצד גויים. צילם G. dallorto, נחלת הכלל (ויקיפדיה)

תְּנִי (שְׁנִינוּ): עִיר שֵׁישׁ בְּהַ גּוֹיִם וְיִשְׂרָאֵל

וּמְעִמִּידֵינָּ גַבְאֵי (=גובה כספים) גּוֹיִם וְגַבְאֵי יִשְׂרָאֵל

וְגוֹבֵין (כספים) מְשָׁל גּוֹיִם וּמְשָׁל יִשְׂרָאֵל

וּמְפָרְנִסִין עַנְיֵי גּוֹיִם וְעַנְיֵי יִשְׂרָאֵל

וּמְבַקְרִין חוֹלֵי גּוֹיִם וְחוֹלֵי יִשְׂרָאֵל ...

וּמְכַבְּסִין כְּלֵי (=בגדי) גּוֹיִם וְכְלֵי יִשְׂרָאֵל

מִפְּנֵי דְרָכֵי שְׁלוֹם.

(תלמוד ירושלמי, מסכת גיטין דף לג, פרק ה הלכה ט)

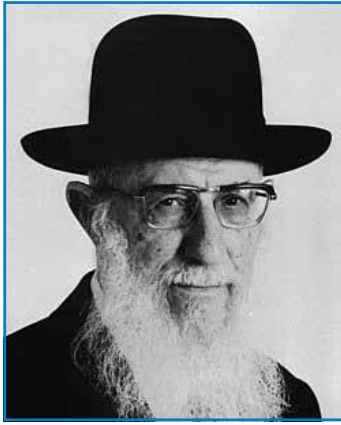
1. על פי מקור זה, מהן הפעולות השונות שיש לעשות בעיר שיש בה גוים ויהודים הגרים בשכנות? הסבירו מדוע כל אחת מן הפעולות מתאימה לנימוק "מפני דרכי שלום".
2. הסבירו כיצד הימנעות מפעולות אלו עלולה לחבל ביחסים התקינים בין ישראל לגויים?
3. הביאו עוד דוגמא לפעולה, שלדעתכם יש לעשות משום "דרכי שלום".
4. האם הנימוק "מפני דרכי שלום" במשנה זו משקף לדעתכם את ערך השוויון או שהוא משקף עוד שיקול? נמקו.
5. מה לדעתכם היחס בין הנימוקים "מפני דרכי שלום" (מסכת גיטין) ו"מפני שלום הבריות" (המשנה במסכת סנהדרין)? הסבירו.

ב. מהחיים בגולה לחיים במדינת ישראל

העיקרון ההלכתי שהורה על עשיית מעשים מסוימים "מפני דרכי שלום" - במקומות שהיו בהם יחסי שכנות בין יהודים ובני דתות אחרות - היה עיקרון מנחה חשוב, במיוחד בתנאי החיים בגלות. ההכרעה להימנע ממעשים שעלולים לעורר את כעסם של הגויים על היהודים שלא לצורך, הייתה בבחינת אינסטינקט של הישרדות ותבונה מעשית, המורה על נקיטת זהירות כדי לחיות חיים של ביטחון ושקט בקרב הגויים. כך היה במשך אלפיים שנה כמעט.

בשנת 1948 הוקמה מדינת ישראל וכונן בה משטר דמוקרטי. במגילת העצמאות נוסחו עקרונות המשקפים הכרה בשוויון ערך בני האדם, יהודים ושאינם יהודים.

הרב חיים דוד הלוי 1924-1998

הרב חיים דוד הלוי, פוסק והוגה דעות, רבה של העיר תל אביב-יפו עד יום מותו. נולד וגדל בירושלים למשפחה ממוצא טורקי. למד בישיבת פורת יוסף שנקטה קו אנטי ציוני (אגודת ישראל), אך הושפע במשך חייו מהרב עוזיאל, נשיא הישיבה, שתמך בציונות ובלימודי מחשבת ישראל. במלחמת השחרור לחם בגדוד "טובה" שחבריו היו בוגרי ישיבת.

אחרי המלחמה שימש רב של השכונות חוממה וליפתא בירושלים. ב-1951 נבחר לרב הספרדי הראשי בראשון לציון. בשנים 1973 - 1998 שימש רב ואב בית דין של העיר תל אביב-יפו.

הרב חיים דוד הלוי היה מן הרבנים החדשניים והיצירתיים ביהדות האורתודוקסית. הוא התמודד עם שאלות הלכתיות על רקע המודרנה והתהליכים הלאומיים של זמנו. לדבריו "רק משום שניתנה רשות לחכמי ישראל לדורותיהם לחדש חידושי הלכה על פי שינויי הזמנים והמקרים, ורק בזכות זה, נתאפשר קיומה של תורה בישראל".

ספרו החשוב ביותר הוא "מקור חיים השלם" המשלב דברי הלכה ואגדה וקיבוץ הלכות ומנהגים של העדות השונות. קיצורו של הספר יצא בשם "קיצור שולחן ערוך מקור חיים". בין ספריו האחרים "בין ישראל והעמים", "דת ומדינה".

הוא זכה בפרסים לספרות תורנית, לרבות פרס הרב קוק ב-1988 ופרס ישראל בשנת 1997.

נשאלת השאלה: מהו היחס בין העיקרון ההלכתי "מפני דרכי שלום", אשר הנחה את הקהילות היהודיות בגלות, לבין עקרון שוויון ערך האדם המשתקף בהכרזת העצמאות של מדינת ישראל. האם מושגים אלו זהים או שונים? בסוגיה זו התבטא **הרב חיים דוד הלוי**, שהיה רבה הראשי של העיר תל אביב:

בבואנו להציג את הדרך שבה ניתן להשתמש הלכה למעשה במושג "דרכי שלום" לצורך פסיקת הלכה בימינו, ברור כבר בהשקפה ראשונה, ש"דרכי שלום" שנזכרו בהלכה רובם המכריע הם ביחס לגויים אשר בקרבם חיינו בגלות, או שחיו בקרבנו בארצנו בתקופות מסוימות. (...)

מענה, כיצד עלינו להתייחס במציאות חיינו במדינת ישראל, להלכות ולעקרונות שנקבעו לכתחילה "מפני דרכי שלום" בלבד, כאשר במגילת עצמאותה נאמר מפורש "תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת גזע ומין". ומכאן שהחברה בישראל חייבת לכל אזרחיה, גם גויים, את כל מלוא הזכויות המוענקות בחוק ליהודים, ואין מקום וצורך יותר לנימוק "מפני דרכי שלום".

... בעולם המערבי הדמוקרטי, שאנו חברים בו, הבסיס לחיי החברה הוא שוויון זכויות לכל אדם, ואין מקום במדינה דמוקרטית לאפליות על רקע דתי, ואף אילו היינו מעצמה עולמית אדירה, לא היינו יכולים לנהוג כך ... ולכן, בכל מכלול היחסים שבין ישראל לנוכרים, הן בארץ והן בחו"ל, הן ביחס החברה כמדינה לאזרחיה הגויים, ובין ביחס היחיד לשכנו או חברו הגוי, אין שום צורך לשמור על יחסים אלה "מפני דרכי שלום" בלבד, אלא משום שעל פי ההגדרה ההלכתית אין הם יותר בגדר עובדי עבודה זרה. ולכן, פרנסתם, ביקורי חוליהם, קבורת מתיהם, ניחום אבליהם ועוד, הכל ניתן להעשות מתוך חובה אנושית מוסרית, ולא משום "דרכי שלום" דווקא.

(הרב חיים דוד הלוי, דרכי שלום ביחסים בין יהודים ונכרים, תשמ"ח, תחומין ט)

1. על פי דברי הרב חיים דוד הלוי, במה שונים חיינו במדינת ישראל מחיינו בין הגויים בגלות?
2. מדוע לדעתו של הרב הלוי במדינת ישראל אין עוד צורך בנימוק "מפני דרכי שלום"?
3. א. מה ההבדל בין עשיית מעשה "מפני דרכי שלום" לבין עשייתו מפני "חובה אנושית מוסרית", כדברי הרב הלוי? (חשבו על שני הצדדים: גם מצד העושה את המעשה וגם מצד האדם המושפע לטובה מן המעשה שנעשה).
ב. הביאו דוגמא מתחום יחסי אנוש היום-יומיים, הממחישה הבדל זה.

ג. "השלום בלתי נמנע"

דברי המשנה "ומפני שלום הבריות", מלמדים כי ערך השלום אינו רק שיקול מעשי וזמני, אלא הוא ערך נעלה בצורתו המלאה והטהורה. הוא נזכר רבות במקורות ישראל ובתפילה. למשל, בברכת כהנים: **"יְשׁוּעָה ה' פָּנֵינוּ אֱלֹהֵינוּ וְיִשְׁלַח לָנוּ שְׁלוֹמָה"** (במדבר ו, 26), ואפילו במצב של עימות ומלחמה יש לקרוא תחילה לשלום: **"כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ, וְקָרַאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם...**" (דברים כ, 10). מוכר במיוחד הביטוי מן התפילה, שאף זכתה בימינו להרחבה לכלל האנושות:

עוֹשֶׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ,
וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְעַל כָּל יוֹשְׁבֵי תְּבֵלָה, וְאֶמְרוּ אָמֵן.

אכן, מאז הקמתה חותרת מדינת ישראל בדרכים שונות לחיות בשלום עם שכניה ועם כל מדינות העולם. כבר מגילת העצמאות מצהירה לקראת סופה דברים חשובים שראוי לנו ללמוד ולקיים גם היום:

אֲנִי קוֹרְאִים - גַּם בְּתוֹךְ הַתְּקִפּוֹת-הַדְּמִים הַנִּצְעָרֶת עָלֵינוּ זֶה חֻדְשֵׁים - לְבָנֵי הָעַם הָעֲרָבִי תוֹשְׁבֵי מְדִינַת יִשְׂרָאֵל לְשִׁמּוֹר עַל שְׁלוֹם וְלִטְל חֻלְקָם בְּבִנְיַן הַמְּדִינָה עַל יְסוּד אֲזָרוֹת מְלָאָה וְשָׁוָה וְעַל יְסוּד נְצִיגוֹת מְתֵאֵימָה בְּכָל מוֹסְדוֹתֶיהָ, הַזְּמִנִּים וְהַקְּבָעִים.

אֲנִי מוֹשִׁיטִים יַד שְׁלוֹם וְשִׁכְנוּת טוֹבָה לְכָל הַמְּדִינוֹת הַשְּׂכֵנֹת וְעִמֵּיהֶן, וְקוֹרְאִים לָהֶם לְשִׁתּוֹף פְּעֻלָּה וְעִזְרָה הַדְּדִית עִם הָעַם הָעֲרָבִי הָעֲצָמָאִי בְּאֶרֶץ. מְדִינַת יִשְׂרָאֵל מוֹכֵנָה לְתֵרֵם חֻלְקָה בְּמֵאֶמֶץ מְשִׁתָּף לְקִדְמַת הַמְּזָרֵחַ הַתִּיכּוֹן כָּלוּ.

במשך השנים נחתמו הסכמי שלום בין ישראל ובין אחדות ממדינות ערב השכנות. הסכם השלום הראשון

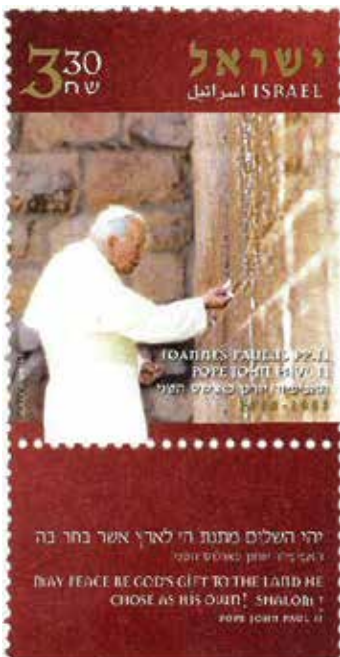
"מושיטים יד לשלום..." לחיצת ידיים משולשת במעמד חתימת הסכם השלום הראשון של ישראל: ראש ממשלת ישראל, מנחם בגין, נשיא מצרים, אנוואר סאדאת, ונשיא ארה"ב ג'ימי קרטר; הבית הלבן בושינגטון, 1979 (לע"מ)

היה עם הגדולה והחזקה במדינות ערב, מצרים. בנאום קבלת הפנים בירושלים לנשיא מצרים אנוואר סאדאת, אמר ראש ממשלת ישראל דאז, מנחם בגין, בין היתר:

למדנו מן ההיסטוריה, אדוני הנשיא, כי המלחמה היא נמנעת. השלום הוא בלתי נמנע. עמים רבים ניהלו מלחמות ביניהם ולפעמים השתמשו במושג האווילי "אויב נצחי". אין אויבים נצחיים. לאחר כל המלחמות בא הבלתי נמנע - השלום.

(נאום בגין בכנסת, 20 בנובמבר 1977)

אכן, גם הקוראן יוצא נגד מלחמות מיותרות: **"בכל פעם שהם מציתים את אש המלחמה, האל מכבה אותה. הם מתרוצצים על פני הארץ ומשחיתים אותה. האל אינו אוהב את המשחיתים."** (קוראן, סורה 64, 5). לפי הקוראן, מוחמד אף מדגיש כי במאבק על האמת הדתית עם עמי-הספר (היהודים והנוצרים): **"התנצחו (= תתווכחו) עם בעלי הספר רק בדרכי נועם, חוץ מאשר עם בני העוולה שבהם. אמרו: [להם]:**

"יהי השלום מתנת ה' לארץ אשר בחר."

מדברי האפיפיור יוחנן פאולוס השני בעת ביקורו בארץ ובכותל המערבי בשנת 2000. בול שהנפיק דואר ישראל עם פטירתו (2005)

'אנו מאמינים באשר הורד אלינו ממרומים ובאשר הורד אליכם, ואלוהינו ואלוהיכם אחד הוא, ואנו מתמסרים לו'. (סורה 29 פסוק 46).

גם עם העולם הנוצרי חלה התפייסות והתקרבות בעשורים האחרונים, עם ביקוריהם של אפיפיורים אחדים בארץ ישראל. יש לכך משמעות מיוחדת לנוכח השנאה והריפות של הכנסייה את היהודים במשך מאות שנים. ואלו המלים שבהן קיבל נשיא המדינה **זלמן שז"ר** את האפיפיור הראשון שביקר בישראל, **פאולוס השישי**, בשנת 1964: "בהוקרה רבה ובמלוא תחושת המשמעות של אירוע זה, שאין לו אח בתולדות הדורות, הריני בא בשם מדינת ישראל ובשם עצמי לקדם את פני הוד כבוד האפיפיור הרומי ואבי הכנסייה הקתולית במרחבי תבל, בברכה העתיקה 'ברוך הבא!'... הנשיא הזכיר בדבריו את השואה בתור **"אזהרה מרה, לאיזו תהום של התפרעות ואיבוד כל צלם האלוהים מסוגלת להוריד משטמת הדורות ושנאת הגזעים"**. ואף האפיפיור ביטא בדבריו "ההתרגשות העמוקה שאנו חשים ברגע זה", ובחר לסיים את ברכתו במלים הבאות, תוך סיומה במילה העברית 'שלום':

יהי רצון מלפניו להעניק לעולם המעונה של ימינו מתת אין ערוך זו, המהדהדת בכל דף בכתבי הקודש ושבה אנו שמחים לסכם את ברכתנו, את תפילותינו ואת איחולינו: **שלום! שלום!**

שאלות

1. אילו נימוקים שונים עולים במקורות בזכות ערך השלום? ומהו ערכו של השלום בעיניכם?
2. לאור המקורות, כיצד מתקשר ערך השלום לערך השוויון שבו עסקנו בפרק זה?
3. מה ההבדל בין ערך השלום כפי שהוא מופיע במקורות הללו, ובין המושג המשפטי-הלכתי שלמדנו "מפני דרכי שלום"?
4. לפי המסורת היהודית, אחד משמותיו של האל הוא "שלום". מדוע לדעתכם?

מכללת אוהלו - סטודנטים ערבים ויהודים, דתיים וחילוניים ממכללות שונות בפעילות סיכום של קורס ממרכז TEC, צלם: ת. אבני טק TEC, המרכז לטכנולוגיה, חינוך ושונות תרבותית, מתוך אתר פיקיוויקי

**אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן הַלְּפָתָא:
לֹא מִצְאָה הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא
כְּלִי מַחְזִיק בְּרִבְהָ לְיִשְׂרָאֵל
אֶלָּא הַשְּׁלוֹם, שְׁנֵאמַר
(תהלים כט, 18):
"ה' עז לעמו יתן,
ה' יברך את-עמו בשלום".**
(משנה, מסכת עוקצין, ג, יב)

5. שווים ושווים פחות? - גילויים של אי-שוויון בישראל

ראינו לעיל כי עקרון השוויון של בני האדם מעוגן בחוקותיהן של המדינות הדמוקרטיות. לפיכך אפשר להניח כי הדמיון והשוויון המהותי בין בני האדם זכו בהכרה רשמית וחוקית, ויובילו לאחדות ולאחווה של האנושות כולה. אולם, בפועל המציאות מורכבת, והתמונה הנחשפת בפנינו במדינות רבות בעולם, ובכללן מדינת ישראל, שונה. במדינות רבות ממשיכים להתקיים מעמדות חברתיים המנציחים פערים כלכליים, תרבותיים ואחרים בין בני אותה חברה.

כרזה במסגרת המחאה החברתית, קיץ 2011 (ויקיפדיה)

יש חברות שהתפתחו והתקדמו בקצב מהיר ומיישמות בצורה טובה יותר את ערך השוויון באמצעות חקיקה מחייבת. במדינות אלו, שהנהיגו משטר דמוקרטי, ערך השוויון בין בני האדם וזכויותיהם הטבעיות מעוגנים בחוקי המדינה ובאמנות בין-לאומיות. החוק הוא מעל לכול. הוא אחיד לכולם וחל במידה שווה על כל אזרחי המדינה. מנהיגי העם ושאר נבחריו הציבור כפופים לחוק כמו כל אזרח אחר.

עם זאת, גם בחברות אלו קיימת לעיתים הפליה כלפי יחידים וקבוצות. יתירה מזאת, ברוב מדינות העולם עדיין לא נקלטו ולא הושרשו הערכים הדמוקרטיים גם בזמננו. מדינות אלו מוגדרות בדרך כלל כ"מדינות מתפתחות", כלומר, הן נמצאות בתהליך פיתוח, אך עדיין אינן מפותחות מספיק מבחינה כלכלית, טכנולוגית וכו'. ברבות ממדינות אלו מצב זכויות האדם בכי-רע.

השוויון המהותי בין בני האדם אינו משולב אפוא באופן טבעי ומובן מאליו בשוויון חברתי ופוליטי. השוויון על כל היבטיו הוא בגדר הנחת יסוד ואידאל. אחת הדרכים החשובות למימוש אידאל השוויון הוא מאבק בלתי פוסק בגילויי ההפליה לטובה ולרעה על רקע גזע, מגדר, דת, מוגבלויות פיזיות ונפשיות, ייחוס משפחתי, מעמד כלכלי, וכדומה. בניגוד לחברות לא-דמוקרטיות שבהן האי-שוויון מובנה בתוך התרבות המקומית ובמוסדות החברה, הרי שבחברות דמוקרטיות הוא נחשב מצב לא חוקי ולא ראוי שיש לחתור לתיקונו.

מדינת ישראל היא דוגמא לחברה שיש בה פסיפס מורכב של קבוצות מסוגים שונים: רוב יהודי ומיעוטים של ערבים (מוסלמים ונוצריים), דרוזים, בדואים, צ'רקסים ונוצרים שאינם ערבים; בני עדות אשכנזיות ומזרחיות; יהודים דתיים לגוונים ויהודים חילוניים לגוונים; עולים חדשים, עולים ותיקים וילידי הארץ; קבוצות של מהגרי עבודה; אנשים משכילים ואנשים חסרי השכלה ועוד. בין הקבוצות הללו מתגלים לעיתים קרובות עימותים וסכסוכים.

מצב מורכב זה מקשה על שמירת שוויון ערך האדם. במדינת ישראל אנו עדים לעיתים לגילויים של הפרת ערך זה, שיש להתמודד עמם כדי לכוון חברה "המושגת על יסודות החירות, הצדק והשלום, לאור חזונו של נביאי ישראל", כדברי מגילת העצמאות.

לפניכם דוגמאות:

א. אפליה על רקע עדתי

ישראל היא מדינת "קיבוץ גלויות". במשך למעלה ממאה שנות ציונות עלו אליה ועדיין עולים יהודים מכל רחבי העולם. לכל עלייה מאפיינים חזותיים, תרבותיים ופולקלוריסטיים מיוחדים לה. רבות מן הקהילות העולות חוו - וחלקן עודן חוות - קשיי קליטה והסתגלות (בתחומי פרנסה, דיור, שפה, חינוך, בריאות וכד') ולעתים גם יחס מפלה ולא שוויוני מצד הוותיקים יותר בארץ באתרי בילוי, מקומות עבודה ובמרחב הציבורי. לא פעם מתעוררים גם גילויי גזענות על רקע השונות העדתית. הדבר בלט במיוחד ביחס לעולים מארצות האסלאם בשנות החמישים. תופעות דומות חזרו על עצמן גם בגלי העלייה הבאים, למשל העלייה האתיופית החל בשנות השבעים, או העלייה מארצות חבר-העמים בשנות התשעים.

הצגה מחויכת של נושא כאוב זה נמצאת במערכון "העליות" של חברת **לול** (בכיכובם של אריק איינשטיין ואורי זוהר), המציג בדקות ספורות עליות אחדות ומראה את הסטיגמות שנוצרו סביבן.

בשנים האחרונות נושא זה עלה שוב לסדר היום סביב מסקנותיה של **"ועדת ביטון להעצמת הזהות של יהדות ספרד והמזרח במערכת החינוך"**. ועדה זו, שבראשה עמד המשורר **ארז ביטון**, התבקשה להציע דרכים להעשרת תוכניות הלימודים בבתי הספר ובמסגרות חינוכיות בלתי פורמליות בתכנים שיביאו "לאיזון ביחס למורשתן של קהילות המזרח ולהעמקת תחושת האחדות בעם". בעקבות המלצות הוועדה שהוגשו לשר החינוך בשנת 2016 נעשה ניסיון להשלמת הסיפור הישראלי, בבחינות "הסיפור השלם".

בין היתר כותב ארז ביטון, ראש הוועדה:

נחשפנו לכחמש-עשרה עדות בעלות מורשות מרתקות אשר עברו מכבש של 'כור היתוך' במשמעות של מחיקה, והן בעלות צרכים למימוש עצמי ולהזדהות מפורשת. במפגשים אלה נוכחנו בגילויים של ציפייה והתרוממות רוח ושל סיכוי גדול. אני מאמין שהגשת הדוח לא רק למשרד החינוך אלא לכלל הציבור בישראל תפתח שיח אמיתי בשאלת הזהות הישראלית תוך מתן ביטוי לנוכחות המזרחית שהיא חלק אורגני ממנה. שיח כזה יכול להביא לקבלה הדדית של חלקי אוכלוסייה מעדות שונות שלא אחת מתכתשות זו עם זו באמצעי התקשורת ובניסיון מתמשך של הדרה ודעות קדומות ... יש לקוות שתוקמנה ועדות אחרות שתבחנה את מצבו של המזרחי במערכות החיים כולן, במערכת הכלכלית, בסמלי האומה, כגון בשטרות כסף, בשמות של רחובות ועוד. יש לזכור שאנחנו עם אחד, עם אחד הבנוי מנוכחות זהותית נפרדת של גוונים רבים בבחינת כלי נגינה שונים היוצרים הרמוניה של תזמורת שלמה.

(מתוך דו"ח הוועדה, עמ' 5)

(צילום: זאב גילי)

ארז ביטון (נולד - 1941)

משורר ישראלי, חתן פרס ישראל לספרות ושירה עברית (2015), מייסד ועורך כתב-העת "אפריון". פעיל ציבור, חבר בכיר בארגונים ציבוריים שונים (כגון: הארגון לנפגעי פעולות איבה, האגודה לזכות הציבור לדעת), ועומד בראש המרכז הים-תיכוני הבינלאומי בישראל.

נולד באלג'יריה להורים ילידי מרוקו. עלה ארצה עם משפחתו עם קום המדינה. המשפחה נקלטה במעברה ועברה אחר-כך לעיר לוד. בהיותו בן 11 נפצע מפיצוץ של רימון יד שמצא, וכתוצאה מכך התעוור ואיבד את ידו השמאלית. בעקבות הפציעה עבר לבית-חינוך עיוורים בירושלים. בלימודיו האקדמיים למד עבודה סוציאלית ופסיכולוגיה שיקומית, ועסק בתחומים אלו במשך שנים רבות.

ביטון הוא מראשוני המשוררים שייצגו את "הקול המזרחי", הנאבק למצוא את מקומו בפסיפס הישראלי. שירתו מבטאת גם את השבר שחוו העולים ארצה, למשל בשירו הידוע "שיר זוהרה אלפסיה", המספר על זמרת יהודייה שנהנתה מתהילה מלכותית במרוקו, אך איבדה את מעמדה עם עלייתה ארצה. בין ספריו: "מנחה מרוקאית", "ציפור בין יבשות".

"הסיפור השלם". מרסל ינקו, העיר ירושלים כאשר יכנס הגלות (בארמית), 1951, אוניברסיטת בר-אילן

מחאת הקהילה האתיופית, קרית מלאכי
 YNET wikicommons. 2012
 צילם: רועי עידן

אימהות בדואיות עם ילדיהן על הכתפיים. תמונת צבע מסוף המאה ה-19 של הצלם הצרפתי פליקס בונפיס (ויקפדיה נחלת הכלל)

שאלות ?

- א. האם נתקלתם בגילויי אפליה על רקע עדתי, או שמעתם עליהם? פרטו. האם לדעתכם הבעיה עדיין קיימת בישראל?
- ב. בתמונה שלפניכם נושאים המפגינים, יוצאי אתיופיה, שלט ובו משפט שאמר לוחם השוויון האמריקאי השחור, **מרטין לותר קינג**. מה פירוש המשפט? מדוע לדעתכם המפגינים נושאים אותו?
- ג. הסבירו כיצד קשורה תמונה זו לרעיון בריאת האדם בצלם ולמשנה מסנהדרין.
- ד. מהי הביקורת כלפי הממסד העולה מדברי המשורר ארז ביטון בקטע שלעיל? כיצד לדעתו יש להתמודד עם הבעיה? חוו דעתכם על דבריו.
- ה. חפשו במרשתת דוגמא לקהילה יהודית אחרת במדינת ישראל שנלחמת בגילויי אפליה או גזענות. אספו שלושה פרטי מידע חשובים אודות קבוצה זו ונסחו בעקבותיהם שלט אחר שיכול לייצג אותם במאבקם.

ב. שירותי הבריאות של האוכלוסיה הבדואית בכפרים הבלתי מוכרים

הבדואים הם קבוצה אתנית מוסלמית המהווה כ-3.5% מאוכלוסיית ישראל. חוב הבדואים מתגוררים בנגב. פלג גדול של האוכלוסייה הבדואית מתגורר בעיר הקבע רהט ובעוד כמה עיירות, אך רבים מהם מתגוררים בתנאים קשים בכפרים שלא זכו עד כה בהכרה רשמית של המדינה, מסיבות שונות. קראו את קטע העיתונות שלפניכם:

דוח חדש של ארגון רופאים לזכויות אדם מציג אפליה במרפאות המשרתות את הבדואים המתגוררים בכפרים הלא מוכרים בנגב, בהשוואה למרפאות ביישובים יהודים סמוכים. עד כה הוקמו רק 12 מרפאות ראשוניות בכפרים הבלתי מוכרים בנגב...

...רוב המרפאות פועלות בקרוואנים ארעיים, כשהחשמל מסופק בהן על ידי גנרטורים. "מרפאות בודדות בלבד מחוברות בגנרטור המופעל אוטומטית בלילה, המאפשר הפעלת מקרר לאיחסון תרופות הדורשות קירור"...

הדוח קובע עוד כי מלבד מרפאה אחת של קופ"ח לאומית בכפר אלגרין, המציעה שירות רופא נשים אחת לשבועיים, אין באף אחת מהמרפאות בכפרים מומחים לרפואת ילדים ורפואת נשים. בנוסף, תושביהם של 34 כפרים כלל אינם זוכים לשירותי רפואה ראשונית, בין השאר בכפר אל-פורעה, המונה 3,885 תושבים... תושבי הכפר תל אל-מליח (1,200 תושבים) צריכים להגיע ליישוב כסייפה כדי לראות רופא, הממוקם במרחק 15 ק"מ או שעתיים וחצי הליכה. ... לפי המפתח הנהוג כיום בישראל, מועסק רופא משפחה לכל 1,400 תושבים בקהילה. לעומת זאת, לפי הדוח, בכפרים הבלתי מוכרים בנגב פועל רופא משפחה לכל 3,117 תושבים.

(Nrg מעריב, "לבדווים יש פחות בריאות", 7.7.2009)

1. לפי הדו"ח הנסקר בכתבה, כיצד לדעתכם צריכה מדינת ישראל לנהוג בנוגע לשירותי הבריאות הניתנים לאוכלוסייה הבדואית בישראל?
2. נמקו דעתכם לשאלה 1, בתשובתכם יישמו את הביטוי "מפני דרכי שלום".
3. נמקו דעתכם לשאלה 1, בתשובתכם הסתייעו במילים מתוך הכרזת העצמאות של מדינת ישראל.

ג. פערי שכר בין גברים ונשים

אפליה אחרת המתרחשת במדינת ישראל מתבטאת בהפרת השוויון בין גברים ונשים בשוק העבודה. מטבע הדברים, מועסקים המבצעים אותה עבודה עצמה זכאים לשכר דומה, בין אם הם גברים או נשים.

כרזה בהפגנה בלוס-אנג'לס, ארה"ב (על בסיס משחק מלים באנגלית): גברים איכותיים מכבדים את שוויון הנשים.
צילום: Samantha Sophia

כדי להגן על שוויון המועסקים אף נחקקו שני חוקים. הראשון הוא "חוק שוויון ההזדמנויות בעבודה" (1988) הקובע "כי עובד ועובדת המועסקים אצל אותו מעסיק באותו מקום עבודה זכאים לשכר שווה וכל גמול אחר בעד אותה עבודה". השני הוא "חוק שכר שווה לעובד ולעובדת" (1996), והוא מתמקד באיסור הפליה בכל הקשור בתנאי שכר בין גברים ונשים: "חוק זה נועד לקדם שוויון ולמנוע הפליה בין המינים בכל הנוגע לשכר או כל גמול אחר בקשר לעבודה".

אך למרות החקיקה המפורשת עדיין מופלות הנשים לרעה בכל הנוגע לתנאי שכר. על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2015, 48.6% מהשכירים בישראל היו נשים, ו-51.4% היו גברים. אך הפער בשכר החודשי הממוצע עמד על 39.9%!

עוד התברר כי ההבדל בשכר אינו נובע מרמת ההשכלה, שכן לנשים עובדות ממוצע שנות השכלה גבוה יותר מזה של גברים. נשים רבות בעלות השכלה גבוהה מועסקות בעבודות שאינן תואמות את רמת ההשכלה שלהן, ורק מעטות מגיעות לתפקידי ניהול.

גופים שונים, כגון האגודה לזכויות האזרח בישראל ושדולת הנשים בישראל, פועלים למען צמצום הפערים, אך התופעה עדיין קיימת. במשך עשר השנים האחרונות לא חל שינוי של ממש בתחום זה. נדרשים מאמצים ומשאבים גדולים כדי לכונן שוויון בין המינים בשוק העבודה.

זוהי דוגמה לפער הממשי הקיים בין חוקי מדינה מחייבים שעניינם שמירה על השוויון בין בני האדם, ובין המציאות. החוקים אושרו אך אין הם נאכפים הלכה למעשה.

1. מדוע לדעתכם עשויים להיות הבדלים בהיקף המשרות ובשכר העבודה בין גברים ונשים? הציגו לפחות שני נימוקים.

2. לחברת הייטק מצליחה דרוש מומחה לתכנון. הגיעו שני מועמדים: בחורה שהתחנתה לפני שנתיים, ובחור רווק. למועמדת היה יתרון על פני המועמד בכישורים המקצועיים שהתאימו מאוד לתפקיד ובהמלצות חמות שהעידו על הצטיינותה במקום העבודה הקודם. המועמד אמנם רכש ידע מקצועי אך נמצא בראשית דרכו.

א. את מי לדעתכם יעדיף מנהל החברה? נמקו.

ב. אם אתם הייתם מנהלי החברה, את מי הייתם מעדיפים? נמקו.

3. באילו דרכים אפשר לדעתכם להתמודד עם ההפליה לרעה של נשים בשוק העבודה? (זיכרו כי כבר קיימים חוקים האוסרים על הפליה מסוג זה).

משימת סיכום: מתקנים עולם

א. הסבירו מיהו הנואם, מתי והיכן נאם, ומדוע?

ב. חפשו במרשתת את נאומו, וצטטו מתוכו לפחות שני משפטים המתקשרים עם מה שלמדתם בפרק זה. הסבירו את הקשר.

מרטין לותר קינג נואם. (ויקיפדיה)

א. חפשו במרשתת מידע על ארגון "יד ביד" לחינוך יהודי-ערבי, וכתבו על מטרותיו ועל פעילותו.

ב. כיצד תורמת העמותה להעמקת שוויון ערך האדם בארץ?

פעילות תלמידים במרכז החינוך היהודי-ערבי "יד ביד" בחיפה, צילם Y. macarov (ויקיפדיה)

אתם מוזמנים לחפש פעילויות נוספות, או ליזום פעילויות משלכם, שנועדו לקדם את השוויון בין בני אדם בישראל ובעולם במישורים שונים.